

Пархоменко Н. В.
ст. викладач кафедри філософії,
політології та українознавства
Київський національний університет
технологій та дизайну

ВИКЛАДАННЯ СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН У ТЕХНІЧНОМУ ЗВО: ВИКЛИКИ ТА НАГАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ

Викладання соціально-гуманітарних дисциплін у технічному вищому навчальному закладі – це певний виклик (англійською – challenge). Аналізуючи тринадцятирічний досвід роботи в КНУТД, можна з упевненістю сказати, що, з одного боку, працювати з непрофільними студентами може бути дуже цікаво, але, в той же час, ця робота пов'язана з цілим рядом труднощів, характерних для технічних вузів. Перша і найбільш очевидна проблема пов'язана з самим ставленням до предмету. Причому справа тут не стільки у студентах, скільки в самій системі технічної освіти в Україні (що, очевидно, характерно для пострадянського простору). Поблажливе ставлення до гуманітарних предметів культивується систематично на рівні деканатів і викладачів профільних дисциплін (і ситуація не є виключно притаманною одному вишу, вона аналогічна якщо не для всіх, то для більшості технічних ЗВО). Виражається це, зокрема, в тому, що ненайуспішнішим студентам можуть запросто сказати: мовляв, так що таке ця філософія, все одно здасте, готуйтеся краще до профільних предметів. Таке ставлення створює проблеми не тільки у викладанні, а й у науковій роботі, наприклад, стосовно випуску друкованих видань, організації конференцій та інших видів наукової роботи. У підсумку, виходить порочне коло: до викладачів кафедри філософії ставляться зневажливо і слабо фінансують, тому що кафедра виконує мало наукової та суспільно-корисної роботи, однак зробити таку роботу неможливо, тому що кафедра слабо фінансована, сфера діяльності максимально обмежена, а більшість ініціатив блокуються. Це, знову ж таки, специфіка не якогось конкретного університету, а магістральна лінія.

Неодноразово доводилося чути про ініціативу скасувати обов'язковий кандидатський мінімум з філософії, залишивши тільки спеціальність та іноземну мову. І хоча у цьому питанні поки що немає негативних змін, тиск на гуманітарні дисципліни в технічних вузах щороку стає все більш помітним. Все це створює атмосферу пригніченості і знищує творчий підхід до роботи. У світлі цього, не дивно, що багато перспективних викладачів, в результаті, йдуть з технічних вузів, і якість кадрів в них стабільно знижується. Треба сказати, що, за світовими мірками, така ситуація не є нормальною, і стосується скоріше нездоланої спадщини радянського минулого. Якщо поставити мету і подивитися, яка

ситуація в Європі і США, можна навести приклади Массачусетського технологічного інституту, в якому успішно працює видатний лінгвіст Ноам Хомський, чи Швейцарського федерального технологічного інституту в Цюріху, де працює один з найбільш відомих європейських фахівців з філософії та культурології Андреас Кілхер. І Хомський, і Кілхер - знакові для своїх областей дослідники-гуманітарії, найчастіше згадувані в контексті успішності науковці-філософи у технічному ЗВО, відомі далеко за межами своїх країн. Проте, вони працюють в технічних вузах, і ні у кого в Європі або США це не викликає питань.

В Україні ж сформувалася і багато в чому домінує культура, яка, з одного боку, часто ставиться до гуманітарних наук в цілому з певною зневагою (порівняно з природничими та технічними), і, зокрема, особливо негативно оцінює присутність гуманітарних дисциплін в технічних ЗВО. Особливою любов'ю користується анекдот про класифікацію наук від Л. Д. Ландау, котрий перефразував загальноприйнятий поділ наук на «природничі, точні та гуманітарні», запропонувавши свою класифікацію: «Науки бувають природні, надприродні і неприродні», в гумористичному ключі декласуючи весь гуманітарний спектр науки. Це породжує стереотипи, які необхідно долати, оскільки викладання гуманітарних дисциплін непрофільним студентам, насправді, є надзвичайно важливим завданням. Ще кілька років тому філософію викладали на другому курсі, і можна було спостерігати, що студенти часто приходять, слабо володіючи як навичками зв'язної письмової та усної мови, так і базовими поняттями і законами логіки. Окрім того, викликають серйозні утруднення запитання з історії науки (та навіть з історії взагалі). Наприклад, питання: «Чиїм ім'ям були названі фізичні закони, що описують правильний рух об'єктів Сонячної системи?» У кращому випадку студенти згадують Коперника або Галілея (якого, як переконані багато студентів, «спалили на багатті інквізитори»), а ось Кеплера не згадує практично ніхто. Лише кожен четвертий студент упевнено відповідає на питання про різницю між геоцентричною та геліоцентричною системами. Як правило, викликають утруднення і такі теми як розрізнення об'єкта і предмета наукового дослідження, і мало хто може дати коректно визначення наукової гіпотези або парадигми. Однак багатьох студентів це влаштовує, тож «на папері» все виходить відмінно.

Велике значення має якість навчального матеріалу. Треба багато працювати, намагаючись зробити лекції змістовними, зрозумілими, актуальними і цікавими. Водночас студентів легше зацікавити веселими байками з життя філософів та «сократівськими бесідами про життє». І тут виникає загроза, що зацікавленість формою витіснить науковий зміст. Як же зробити лекції з філософії в технічному вузі більш цікавими? Це питання вже серйозно важче і багато в чому стикається з обмеженнями, що накладаються навчальними планами. Бачимо тут дві головні проблеми: недооцінка специфіки аудиторії та відсутність актуальних філософських

ідей в програмі. Перша пов'язана з тим, що курс філософії, що викладається «хімікам» і «фізикам», формується як скорочена версія стандартного курсу, в той час як, насправді, його необхідно істотно переробляти. Більше уваги в ньому потрібно приділяти постатям і темам, які перебувають на стику філософії та науки. Слід приділити увагу, скажімо, персонам на кшталт Стівена Гокінга або математика Роджера Пенроуза, а також полеміці між ними. Минулого року один студент-механік несподівано навів приклад «Проекту Венера» як актуальної альтернативи розвитку сучасної цивілізації, і лишалося тільки поспівчувати собі і студентам, що розгляд подібних ініціатив можливий або в позаурочний час, або за рахунок навчального плану. На наш погляд, саме звернення до таких дискусій дозволяє студентам зрозуміти, що таке філософія, в чому полягає її специфіка і чим займаються сучасні філософи.

Більше уваги варто приділяти і взаємозв'язку наукових і філософських ідей в роботах Декарта, Лейбніца, Канта, Рассела, не просто вказуючи, що вони були вченими, а загострюючи увагу саме на тому, як вони оцінювали значення філософії для розвитку науки. При цьому більше часу необхідно приділяти сучасним постатям. Через те, що годин на викладання філософії відводиться трохи, нерідко виходить, що, намагаючись викласти ретельно історію філософії, викладач завершує курс на початку ХХ століття, а то й раніше. В умовах шаленої нестачі часу через безпрецедентне скорочення годин на філософію, на історію філософії практично немає часу, не кажучи вже про сучасну філософську науку. Тож не дивно, що у студентів складається враження, ніби філософія себе давно вичерпала і на сьогоднішній день не може бути зовсім нецікавою. Аби уникнути такого помилкового враження, в курсі філософії є необхідність хоча би в загальних рисах згадати про сучасних філософів (зокрема Д. Деннета, Ф. Варела, Р. Пенроуза). Розмову про давніх філософів теж варто виводити на їх сучасне значення. Скажімо, вивчати античних скептиків може бути набагато цікавіше, якщо задатися питанням: чи міг би принцип утримання від суджень, вироблений ними, бути покладений в основу етики спілкування в Інтернеті? Або, скажімо, чи може ідея стоїків про те, що доля «покірного веде, а того, хто чинить опір - тягне» бути керівництвом до ставлення до самого курсу філософії? Адже здавати іспит треба всім, і змінити це не можна, але можна змінити своє ставлення до нього. І тоді виходить, що антична філософія - це не про старовину, а про нас усіх і про цілком актуальні етичні проблеми. Зміна навчальних програм і їх приведення до сучасних стандартів, проте, відбувається досить повільно, незважаючи на те, що робота в цьому напрямку постійно ведеться. Звісно ж, що велику користь тут могло б принести впровадження досвіду зарубіжних колег і прийнятих в зарубіжних технічних ЗВО стандартів викладання філософії. В цілому, ситуація поки що не змінюється на краще. Величезний масив роботи ще

належить виконати, якщо ми хочемо, щоби в Україні гуманітарні предмети в технічних вузах викладалися на належному рівні. Для цього, безумовно, необхідно, щоб працювали в них фахівці-гуманітарії високого рівня підготовки, а це, знову ж таки, неможливо, поки не зміниться ставлення до цієї досить специфічної професії. Зокрема, є нагальна необхідність налагодити зв'язки з аналогічними університетами Західної Європи задля стажування та підвищення кваліфікації не лише в українських інституціях, але й за кордоном, за рахунок самого університету (навіть 60 євро для викладача є великою сумою). Потрібно домогтися в масштабах усієї країни, суспільства, на державному рівні усвідомлення того, що викладання філософії студентам технічних вузів - самостійна, складна задача, котра вимагає специфічної кваліфікації. Ключову роль в такій зміні суспільної свідомості повинні, безумовно, зіграти самі викладачі. Студентам технічних вузів, в свою чергу, хотілося б побажати не протиставляти себе викладачам гуманітарних дисциплін, а намагатися співпрацювати з ними, сприймаючи їх, перш за все, в якості колег і членів загальної академічної корпорації, а також прагнути отримати максимум користі від прослуханих курсів, вимагаючи від своїх викладачів не цікавого шоу або високих балів, а компетентності і високої якості викладання. Якщо всебічну освіту, а не просто отримання диплома, буде зроблено реальним пріоритетом, ситуація, в результаті, обов'язково зміниться на краще.

Якісні трансформації, що відбуваються в Україні зокрема, та у світі в цілому, призводять до необхідності модернізації системи освіти, в тому числі і вищої, як потужного чинника підвищення конкурентоспроможності. Роль соціально-гуманітарних наук у цьому процесі дуже значна, оскільки без них неможливо виробити цілісне уявлення про місце людини у суспільстві, та соціуму в структурі світобудови, а це головна умова реалізації не тільки стратегії сталого розвитку сучасної цивілізації, але й збереження біологічного виду *Homo Sapiens*, тобто людини розумної.

Дискутуючи на тему потрібних/зайвих, основних/факультативних, важливих/неважливих навчальних дисциплін у технічних закладах вищої освіти, противники соціально-гуманітарної групи наук завжди стверджували, що філософія, соціологія, політологія, культурологія, релігієзнавство, логіка, етика та естетика просто відволікають студентів технічних університетів від основної професійної підготовки, позбавляючи їх можливості приділити більше уваги саме фаховим предметам, що і мають на меті сформувати компетентного та конкурентоздатного спеціаліста. Однак не можна забувати, що саме провідний пул цих наук і готує до життя не лише вузькоспрямованого спеціаліста, але й гнучку ерудовану особистість, здатну до навчання та самовдосконалення, незалежно від сфери професійної діяльності. Адже саме ці предмети (особливо філософія!) дозволяють вищому навчальному закладу

називатися університетом, переростаючи межі просто ремісничого коледжу.

Протягом багатьох століть філософи дійшли думки, що філософія - не лише світогляд, але й наука. Вона є світоглядом, що претендує на науковий статус. «Розглядаючи універсальні, загальні підстави культури, такі як простір, час, буття, благо, істина, сенс життя та інші, формулюючи синтетичний погляд на світ, філософія апелює до розуму, до логічної доказовості та дослідної достовірності своїх суджень. Філософія в цьому сенсі є способом легітимації науки, наукового знання, раціональності як вирішальної основи відповідальної і продуктивної практичної діяльності. Філософський світогляд відрізняється від світоглядів, замішаних на релігійних, етнонаціональних, політико-ідеологічних переконаннях саме тим, що він спирається на науку і тому має загальне значення. Він відіграє незамінну роль при виробленні та засвоєнні мови цінностей, яка дозволяє вступати в діалог людям, котрі належать до різних конфесій, етносів, соціальних груп. Філософія – це особливий рівень знання, завдяки якому воно набуває міцності останньої підстави відповідальних суджень і дій. Без неї освіта може бути якою завгодно, але вона не буде ні сучасною, ні вищою» (А. А. Гусейнов).

Особливості викладання філософії впливають з того спектру проблем, з якими стикається викладач в процесі навчання студентів технічних спеціальностей. Серед таких можна відзначити наступні, тісно пов'язані одна з одною:

- Зниження загального культурного рівня студентів. Ця проблема пов'язана, багато в чому, з розважальним характером сучасної культури, котра характеризується великою кількістю різної поверхневої інформації та споживанням «шедеврів» поп-культури (на кшталт «мого друга Герка» стосовно Геракла, або «нашого любого Віла» - про Уільяма Шекспіра). Бездумна трата часу в соціальних мережах перешкоджає прагненню до навчання і пізнання фундаментальних істин. Сучасна постмодерна культура з її релятивізмом та відсутністю вищих духовних орієнтирів вирощує людину, здатну не створювати, а продавати, не творити, але споживати. Різноманітність матеріальних благ дезорієнтує сучасну людину, загрузлу в цінностях споживацтва, або, висловлюючись сучасною новомовою, консюмеризму.

В таких умовах на заняттях з філософії необхідно звернути увагу студентів на сенсожиттєві питання та проблеми, сприяти підвищенню їх морально-етичного рівня з метою виробити відповідальність і перед близькими людьми, і перед суспільством в цілому, продемонструвати тимчасовість і навіть згубність цінностей споживацтва. Не варто думати, що філософія - це щось відірване від реальності: заняття філософією стимулюють розвиток мислення студента, вміння міркувати, а, значить, і розв'язувати, в кінцевому підсумку, різні проблеми, не тільки наукового плану, а й повсякденного.

Філософія сприяє виробленню сутнісного мислення. Це допомагає студентам глибше засвоїти спеціальні і теоретичні дисципліни. Більш того, викладання філософії успішно вирішує завдання розвитку самої здатності розуміння у студентів, що є підставою будь-якої діяльності - як теоретичної, так і практичної.

- Проблеми мовної культури студентів, невміння логічно струнко аргументувати свою позицію. Аналіз усного мовлення студентів демонструє убогість їх термінологічного апарату в області філософського знання, звідси випливає часте і необгрунтоване використання жаргонізмів і сленгу як замісної лексики, превалююче спотворення літературних норм української мови, коли експресивний компонент переважає інформативний. Фіксуються істотні труднощі у вербалізації змісту прочитаного або прослуханого матеріалу філософської тематики.

Аналіз письмової мови також виявив велику кількість орфографічних і пунктуаційних помилок, порушення стилістичної єдності тексту, спотворення логічних зв'язків на різних рівнях аналізу, неякісне оформлення перевірених робіт тощо. Використання тестових завдань істотно полегшує виставлення оцінки, підвищує елемент її об'єктивності, але, на жаль, не сприяє розвитку мови учнів, тому використання тільки тестового методу контролю знань не можна вважати ефективним.

Для розвитку творчого мислення студентів і підвищення їх мовної культури практикується написання різноманітних критичних есеїв на запропоновану тематику, складання монологічних висловлювань за направляючим профілем. Також можна активно використовувати словникові диктанти, завдання з пропущеними словами та синтагмами, котрі студенти повинні вставити по ходу його прочитання, або тематичні завдання зі знаходження парних/близьких понять. Непогано себе зарекомендувала методика «сінквейну», запропонована до використання на практичних заняттях.

Ми переконані у тому, що майбутньому інженерові, дизайнеру, менеджеру тощо необхідно володіти високим рівнем мовної культури, інакше це неминуче призведе до зниження якості роботи на виробництві. Одним з найважливіших методів на практичних заняттях з філософії є проведення дискусії, адже розвиток механізму народження власної, «живої» думки і є основою виховання творчих здібностей у студентів, котрі обов'язково стануть їм у нагоді не лише у процесі подальшого навчання і професійної діяльності, але й у повсякденному житті.

- Відсутність досвіду роботи з текстом.

Наш багаторічний досвід роботи у технічному виші дає всі підстави стверджувати, що у студентів технічних спеціальностей майже відсутня культура читання гуманітарної літератури, в тому числі класичної прози і поезії, що змогло б істотно полегшити роботу і з філософським текстом. На практичних заняттях з курсу «Філософія. Політологія. Соціологія» ми орієнтуємо студентів перш за все на використання навчальних посібників,

що пов'язано з надзвичайно малою (і їхня кількість з дивовижною сталістю зменшується щороку!) кількістю годин, котрі виділяються на наші дисципліни.

Водночас ми абсолютно впевнені в тому, що людина, яка отримує диплом про вищу освіту, має бути ознайомлена з літературними джерелами: читати Платона, Августина, Макьявеллі, Локка, Канта, Маркса, Шопенгауера тощо. Подібна діяльність збагачує студентів у найширшому сенсі: вона сприяє підвищенню рівня грамотності, поліпшенню пам'яті, розвитку творчого мислення. Тому на практичних заняттях з філософії ми пропонуємо студентам прочитати вголос невеликі уривки з робіт відомих філософів. Потім відбувається обговорення прочитаного уривка, з'ясування змісту, пояснення невідомих термінів і понять. Якщо зав'язується дискусія - прекрасно, нехай студенти вчаться міркувати логічно, аргументуючи свою позицію.

Залучення студентів до читання оригінальної філософської літератури здатне не лише збагатити словниковий запас, але й навчити їх роботі з текстом, вмінню глибоко аналізувати його та структурувати, що, безсумнівно, допоможе їм у подальшій роботі з технічною літературою за фахом.

Ми переважно говорили про філософію, однак повною мірою все вищезазначене можна застосувати і до інших дисциплін гуманітарного циклу: соціологія дає знання, уміння та навички у соціальній сфері, такі необхідні активному та самостійному члену суспільства; політологія збагачує знаннями та уявленнями про політику як специфічну сферу людської діяльності, та владу, у формуванні якої бере участь кожен громадянин тощо. Таким чином, філософія, політологія, соціологія, культурологія та інші соціально-гуманітарні дисципліни життєво необхідні сучасній системі освіти, оскільки з їхньою допомогою прискорюється, спрощується, полегшується, організовується процес пізнання дійсності, і розум людини позбувається багатьох ілюзій, помилок і хибних шляхів, формуючи перспективні та творчі навички дискусії, полеміки й діалогу, а також підвищення загальної мовної культури.

Гуманітарні дисципліни - філософія, політологія, соціологія, етика, естетика, логіка та релігієзнавство, - їх викладання в технічних закладах вищої освіти має свою специфіку. Ця специфіка обумовлена особливостями шкільної, довузівської підготовки студентів, їх загальною культурою, рівнем, обсягом і якістю отриманих знань, а також - світоглядом, вихованням, широтою інтересів, уявленням про майбутню професію. Таким чином, питання викладання і вивчення гуманітарних дисциплін у вищих навчальних закладах, і зокрема - в технічних університетах - це комплексне питання, різні елементи і сторони якого можуть мати своє цілком самостійне значення. Зазначена специфіка часто не передбачає необхідних базових знань у студентів Це належить, перш за все, до гуманітарної та соціально-історичної сфер. Також малоімовірна

зацікавленість студентів у вивченні історичних, традиційних і сучасних для даної - гуманітарної сфери - питань. Отже, не тільки недостатність необхідної інформації у студентів технічних спеціальностей, але головним чином - відсутність у них бажання і схильності до вивчення гуманітарних дисциплін, робить заняття з філософії, соціології, етики - більш складним і менш цікавим для них предметом, ніж насправді є.

Соціальні, культурні, історичні, гуманітарні теми і проблеми в такому разі видаються студентам зайвими для обраної ними професії. У той же час вивчення їх, що не має до техніки безпосереднього відношення, бачиться студентам технічних факультетів мало зрозумілим, не актуальним, і в цілому - зовсім не відповідає їх уявленням про важливе, потрібне та перспективне в їх майбутній професії. Все це сприяє розумінню молодими людьми, які отримують вищу освіту, вивчення філософії, соціології, психології – як додаткових, зовсім не обов'язкових і одночасно важких для сприйняття дисциплін, з якими пов'язані не тільки семестрові складності, але також можливі залікові та екзаменаційні заборгованості. Вища освіта в технічному університеті передбачає деякі особливості. Вони пов'язані не тільки з майбутньою професією студентів і їх навчальними завданнями, а й із загальним рівнем підготовки молодих людей в галузі гуманітарних, суспільних дисциплін. До того ж знання, отримані в середніх навчальних закладах не тільки загальноосвітніх, а й спеціальних з суспільних і гуманітарних предметів представляються абсолютно недостатніми. По-перше, ці знання, як правило, виявляються поза основними інтересами студентів технічних спеціальностей. До того ж навіть наявні знання зазвичай схематичні, поверхнево спрощено засвоєні, і тому розуміються і трактуються як безальтернативні.

По-друге, в цій штучній простоті вони сприймаються в догматично засвоєному варіанті. По-третє, такому розумінню додатково сприяє специфіка світоглядних і культурних оцінок і смаків студентів, інтереси, настрої і соціальні прагнення яких до моменту вступу до університету в основному сформувалися. Проблема тим більш ускладнюється, що далі студентам пропонується в якості обов'язкового навантаження - вивчення гуманітарних дисциплін як якогось далеко не простого, неоднозначного загальноосвітнього матеріалу, що вимагає часу на підготовку, а також часто вже не звичної для молодих людей дослідницької інтелектуальної роботи. Нові освітні процеси, принципово допускають різноманіття оцінок, аргументів і висновків, також не зовсім звичні для студентів технічних спеціальностей, орієнтованих на доказову математичну точність і логічність в науках. Саме тому гуманітарні дисципліни в поданні студентів виявляються не мають, з одного боку, істотного значення для їх майбутньої професії, а з іншого, вважаються ними як не дуже потрібні, тому в розумінні студентів є часто - додатковим навантаженням. Тим більше негативно іноді сприймається студентами вивчення не тільки природничо-наукових, але і гуманітарних наук. Це особливо проявляється

при виникненні методичних і теоретичних проблем за основними для них технічними дисциплінами, а також такими, наприклад, як фізика, нарисна геометрія, вища і прикладна математика - шкільна загальноосвітня підготовка за якими, як правило, виявляється далека від необхідної в вузі. Тому філософія, політологія, соціологія є важливим компонентом навчання студентів технічного університету .

Студентам університетів на кшталт КНУТД потрібно пояснити актуальність не тільки їх майбутніх професійних навичок і на умінь, але також і знань, покликаних розширити їх світогляд в цілому - в областях, безпосередньо не пов'язаних з їх майбутньою спеціальністю. Це повністю відноситься до тих сучасних та історичних суспільних і гуманітарних проблем, які повинні бути як мінімум відомими і зрозумілими сучасній людині. Тим більше це актуально для юнаків і дівчат - майбутніх фахівців, які здобувають вищу освіту. З іншого боку, вивчення гуманітарних і суспільних дисциплін дозволяє підвищити загальний рівень культури, розширити світоглядний кругозір молодих людей з університетськими дипломами з технічної спеціальності, - і тому не залишатися їм вузькими спеціалістами, інтереси і знання яких обмежені вузькими межами, які визначаються виключно професійною та виробничою необхідністю. Саме через сказане, філософія, соціологія, політологія, а також інші гуманітарні, історичні, суспільні дисципліни стають неодмінною умовою сучасної, різнобічної університетської освіти, яка покликана готувати не лише потрібних суспільству кваліфікованих фахівців з технічних спеціальностей, але і всебічно розвинених, творчо мислячих та висококультурних людей. Таким чином, гуманітарні дисципліни на технічних факультетах займають специфічне місце. Особливість проявляється і в методиці викладання, і в змісті, і в вивченні таких предметів як філософія, соціологія, психологія.

Важливим фактором також виявляється облік ставлення до них студентів, інтереси яких традиційно орієнтовані в основному на природничо-наукові та технічні дисципліни. Отже, здобуття вищої освіти і навчання в університеті - це не тільки продовження навчання, засвоєння нових знань і придбання професії, а й продовження виховання молоді, формування їх поглядів на життя, своє місце в суспільстві, розширення горизонту загальної культури, тобто процеси, початок яким було покладено ще в школі і сім'ї. Специфічність викладання гуманітарних дисциплін полягає ще і в тому, що студент на відміну від школяра - вже цілком самостійна, практично сформована особистість. Проте, і тут актуальними як і раніше залишаються непрості питання сучасної соціалізації особистості. Зазначена сторона загальної проблеми також пов'язана найбезпосереднішим чином з викладанням і вивченням гуманітарних дисциплін. Саме суспільні та гуманітарні дисципліни здатні сприяти процесу найбільш ефективного розвитку молодих людей. Зазначене положення не є чимось абсолютно новим, воно склалося не

сьогодні: принципова відмінність від минулого, ймовірно, полягає тільки в тому, що в колишні часи розглянутої проблеми в нашій країні надавалося виключно ідеологічне значення. У певному сенсі ця специфіка і в сучасному суспільстві залишається актуальною; але поряд з нею з'явилися і якісно нові тенденції, яких раніше не було, та й не могло бути. По-перше, гуманітарна освіта в вузах не існує абстрактно, поза суспільно-історичною, політичною та економічною реальністю, сучасний зміст і структура яких відрізняються складністю, комплексністю, абсолютно не очевидними можливостями і перспективами розвитку (як загальними, так і особливими - груповими та особистісними). По-друге, така ситуація сприяє розмаїттю розуміння та інтерпретацій, підходів і напрямків освітнього процесу, що передбачає нове обґрунтування його завдань і способів їх вирішення. І нарешті, по-третє, положення з оптимізацією і ефективністю викладання і вивчення гуманітарних дисциплін, різні варіанти їх оцінок, залишаються далеко не завжди однозначними в зв'язку зі спірним і складним розумінням дійсності, дискусійними поглядами на суспільство, принципово різним його теоретичним осмисленням.

В основі даних тенденцій виявляються об'єктивні процеси, які безпосередньо впливають на викладання і освоєння завжди спірного, неоднозначного і складного матеріалу гуманітарних дисциплін, що вивчаються в системі нинішнього вищої освіти. Сучасні цілі і завдання в цій галузі, особливо у вищих навчальних закладах, де соціально-історичні та гуманітарні предмети не є елементом спеціалізації, в першу чергу це саме технічні університети, надзвичайно різноманітні в методичному, змістовному, науковому, теоретичному і практичному освітньому відношенні. Це, наприклад, якісно нові знання і поглиблення уявлень про нинішній світ і історичний прогрес, варіативність вибору в широкому спектрі соціальних можливостей, розширення світогляду молоді та її інтелектуальний розвиток, надання самостійності в історичних і сучасних оцінках і виборі суспільних орієнтирів, подолання вузьких рамок ідеологічних та утилітарних уявлень про соціальну дійсність та поглядів на власне життя. Ще один чинник, що характеризує особливості гуманітарної освіти в технічних університетах, який, як правило, береться до уваги, пов'язаний з нерідко негативним ставленням студентів до самого навчального циклу гуманітарних дисциплін в системі вищої освіти. Особливо це проявляється у молодих людей, інтереси яких вже практично сформувалися, і усвідомлений вибір ними був зроблений на користь навчання саме на технічних факультетах, тобто визначальною мірою своє майбутнє вони бачать в зв'язку з обраною ними технічною професією.

Цілком очевидним є і ще один важливий аспект проблеми, а саме: навряд чи має сенс очікувати і домагатися від студентів технічного університету знань, які формуються і обговорюються на сучасному рівні гуманітарних досліджень, які досить складні і неоднозначні як в науковому теоретичному, так і в світоглядному відношенні. Тим більше це важливо

підкреслити, що питання даного рівня, як правило, залишаються дискусійними - проблема історично притаманна зокрема - філософії, соціології, і в цілому - гуманітарній сфері. Розглянуті питання певною мірою знаходять своє рішення на основі диференціації гуманітарної освіти, складання програм, які покликані враховувати рівень знань, який отримують молоді люди в середній школі, орієнтуватися на технічний профіль університету, а також інтереси і рівень підготовки самих студентів, специфіку їхньої майбутньої професії. Природно, далеко не завжди є реальна можливість врахувати дані обставини, і не завжди вдається повною мірою вчасно виявити і правильно реагувати на зазначені фактори гуманітарної освіти в технічних університетах. Зазначена проблема стосується не лише суб'єктивних, але в значній мірі і до об'єктивних обставин викладацького, і в цілому освітнього процесу в вузах. Проте, в будь-якому випадку, вивчення гуманітарних дисциплін в технічному університеті було і залишається необхідною умовою отримання якісного і всебічного сучасної вищої освіти.

Криза гуманітарних наук та гуманітарної освіти (як окремі дослідники люблять називати - «*studia humanitatis*»), пов'язана багато в чому з розвитком сучасних медіатехнологій, привела до загострення проблеми викладання гуманітарних дисциплін в технічних вузах. Технологія викладання, що базується на класичній схемі ведення лекційних та практичних занять, звичайно, виправдовує себе перевіреним часом досвідом.

Однак і студенти, і самі викладачі часто визнають таку систему одноманітною і малоефективною. Технологічний прорив, котрий забезпечив вільний доступ до величезної кількості інформаційних ресурсів, багато в чому сприяв «знеціненню» текстової інформації і самої людської мови як способу її передачі. Люди ніколи раніше не мали справи з такою кількістю зображень, які постачають кіно, телебачення, Інтернет і новітні комунікативні системи. Вільно існуючи в цих системах, дотримуючись правил і норм, обумовлені особливими технологіями сприйняття медіаінформації, сучасне суспільство не сформувало єдиної позиції по відношенню до нової реальності медіа, повністю занурившись в її середовище.

Спроби вирішити цю проблему сьогодні ведуться в двох напрямках: по-перше - це вивчення медійних технологій у всіх аспектах, по-друге - зміна технологічного процесу викладання з урахуванням включення його в медійне середовище. Практичні способи вирішення можуть бути продемонстровані на кількох прикладах освітніх проєктів. Так під керівництвом професора В.В. Савчука на кафедрі онтології і теорії пізнання факультету філософії і політології Петербурзького державного університету розробляється проєкт створення нової дисципліни - «медіафілософії», основним питанням якої стає філософський аналіз «іншого розуму», що виникає одночасно з медіатехнологіями, виявлення

нової раціональності, заданої якісно новою реальністю - медіареальністю, а також актуальних проблем впливу результатів високих технологій, науки та техніки на людину. Складністю вирішення даного питання є те, що в процесі вивчення медіа стають не тільки предметом дослідження, а й середовищем, в якому і за допомогою якого це дослідження здійснюється. Умовою успішної реалізації проекту може послужити інтеграція теорій комунікації, культурологічних наук, політології, соціології та філософії в міждисциплінарну теоретичну систему, яка спирається на медіамистецтво та медіапрактики.

Подібний курс під назвою «Visual Culture» протягом двох останніх десятиліть ведеться професором Чиказького університету В. Дж. Т. Мітчеллом. Об'єднавши культурологічні та медіа-дослідження, риторичку і теорію комунікацій, історію мистецтва і естетику в інтердисциплінарний проект, Мітчелл спробував відповісти на питання про місце візуальної культури в сучасній медіареальності. Крім традиційного вивчення текстів з історії мистецтва та естетики, медіакурс включає в себе практичні семінари, в ході яких аналізується сам досвід бачення, методи бачення, сформовані в різних культурах, за допомогою різних медіатехнологій. Використовуючи методичку педагогічних практик, розроблених в початковій школі - прості вправи під назвою «the show and tell exercise», - студенти готують презентації, виконані на основі власних соціологічних та етнографічних досліджень. Щодня «видимі», знайомі візуальні медіа (картини, скульптури, фотографії, одяг, макіяж і т.п.) описуються за допомогою мови і пред'являються аудиторії, яка як би бачить їх вперше. Для успішного виконання завдань студенти використовують в якості інструментів велику кількість оптичних приладів, фото - і відеокамер, створюють перформативні уявлення, застосовують інтерактивні способи взаємодії з аудиторією. На думку Мітчелла, подібні презентації, що занурюють студентську аудиторію в атмосферу гри, дозволяють дати відповіді на важливі теоретичні питання: «Що є бачення?» «Що таке візуальний образ?» «Що таке медіа як засіб комунікації?» «Як співвідноситься бачення з іншими почуттями і з мовою?» «Чи змінюється бачення людини в ході історії?» «Яким чином візуальні медіа створюють конструкції соціальної реальності?»

Схожі інноваційні технології розробляються і застосовуються в ході навчального процесу в рамках стандартних освітніх курсів «Естетика» і «Філософія» викладачами кафедри філософських вчень Білоруського національного технічного університету.

Вони включають в себе як використання аудиторних ігрових практик, в ході яких студенти виявляють велику комунікативну активність і самостійність при підготовці до занять (технології «мозкового штурму», групові диспути, перформанси), так і застосування технічних медійних засобів для здійснення самостійних творчих робіт (створення мультимедійних презентацій, авторських відео, інтернет-сторінок). В

рамках розділу «соціальна філософія» студентами проводяться дослідження по темі впливу сучасних мас-медіа на білоруське суспільство. Все це дозволяє розширити межі традиційного філософського знання і навчити студентів використовувати філософську рефлексію для вирішення практичних завдань, що виникають як у сфері ділових відносин, так і в ситуаціях повсякденної реальності життєвого світу.

Дослідження нових типів ідентичності на прикладі сучасних фотозображень дозволяє побачити, як соціальні чинники (соціальні інститути, процеси, що відбуваються в суспільстві і т.п.) сприяють формуванню різних видів ідентичності. Сімейні фотографії можуть бути корисними для соціального пізнання, так як особисті і сімейні перекази постійно відтворюються на неофіційному рівні, але в той же час, вони не цілком вільні від публічних мовних і візуальних репрезентацій. Розвиток розуміння себе та суспільства, визначення обставин, які впливають на особистісний вибір фотографованих образів і обмежують типи сімейних фотографій, також могли б пояснити способи конструювання фотоальбомів і фотографічних дослідів. Наше колективно встановлене минуле допомагає надати обриси нашим персональним спогадам, в той же час, і особисті спогади можуть вплинути на спосіб, за допомогою якого ми звертаємося до колективно встановленого національного минулого.

Створення подібних інтеграційних проектів, що дозволяють об'єднувати різні методики викладання та соціально-гуманітарні дисципліни в єдину систему, може відродити ідею гуманістів про отримання цільного знання навіть в умовах технічних вузів.

Новітні державні освітні стандарти третього покоління спрямовані на формування у студентів комплексу знань, умінь, навичок і якостей, які б дозволяли випускникам стати конкурентноздатними і професійно «відбутися», працевлаштуватися на ринку праці. Компетентісна модель освіти, що лежить в основі діяльності КНУТД, передбачає деякі зміни вироблених в історії вітчизняної вищої школи освітніх технологій, орієнтованих на засвоєння комплексу фундаментальних теоретичних знань, головним чином, за допомогою прослуховування лекцій аналітичного характеру в умовах синхронного групового навчання. Звісно ж, що за умов істотного кількісного скорочення лекцій (та навіть практичних занять) і збільшенні в навчальному процесі частки самостійної роботи студентів, повинні трансформуватися і самі завдання лекційних занять. У цих умовах на перший план виходить орієнтувальна функція лекції, яка полягає в систематизації великого різноманітного матеріалу і навчанні студента вмінню орієнтуватися в різноманітних інформаційних ресурсах, а також функція огляду і аналізу широкого спектру думок і шкіл, представлених у цій галузі науки, що не допускає при цьому гносеологічного монізму у вигляді «єдино правильної» точки зору або концепції. Таким чином, метою викладача в процесі лекційного заняття стає безпосередня передача інформації, а вміння ставити проблеми,

позначати дискусійні моменти та орієнтувати студентів, де саме можна отримати відомості з того чи іншого питання. Крім зменшення кількості лекцій і збільшення в навчальному процесі частки самостійної роботи студентів, традиційні освітні технології та форми занять зазнають і інших змін.

Загальним напрямком інновацій повинна стати індивідуалізація освітніх траєкторій студентів, активізація їх роботи, підвищення рівня мотивації та відповідальності за якість освоєння освітніх програм. Основні інновації в навчанні студентів багато в чому пов'язані сьогодні із застосуванням інтерактивних методів навчання. Поняття «інтерактивний» походить від англійського «interact» («inter» - «взаємний», «act» - «діяти»). При цьому термін «інтерактивне навчання» розуміється по-різному. Оскільки сама ідея подібного навчання виникла в середині 1990-х років з появою першого веб-браузера та початком розвитку мережі Інтернет, ряд фахівців трактує це поняття як навчання з використанням інформаційно-комп'ютерних технологій. Серед найбільш перспективних і популярних інформаційних технологій можна сміливо виокремити мультимедійні, які дозволяють створювати цілі колекції зображень, текстів і даних, що супроводжуються звуком, відео, анімацією та іншими візуальними ефектами. На сьогоднішній день існує безліч різних способів надання інформації за допомогою мультимедійних засобів.

Найпоширенішим на сьогоднішній день є комплект обладнання - мультимедійний проектор і комп'ютер. Інтерактивна дошка, комп'ютер, проектор, спеціалізоване програмне забезпечення дозволяють налаштувати і використовувати весь мультимедійний комплект як єдине ціле. Принципи роботи інтерактивної дошки з прямою проекцією (на відображення) досить прості. Де-факто йдеться про великий графічний планшет, біла поверхня котрого відіграє роль звичайного екрану, але на відміну від нього вона чутлива до натиснення (сенсорна дошка). «Малювати» на дошці можна будь-яким твердим предметом або навіть пальцем. Комп'ютерна програма сприймає ці дії як рух мишки звичайного ПК. Торкаючись до поверхні дошки або проводячи по ній, можна також натискати екранні кнопки, перетягувати об'єкти, масштабувати і повертати їх, працювати з елементами діалогових вікон, виведених на дошку. Таким же чином друкують текст, торкаючись до клавіш віртуальної клавіатури на екрані-дошці. Електронний навчально-методичний комплекс (ЕНМК) - це навчальна програмна система комплексного призначення, що забезпечує безперервність і повноту дидактичного циклу процесу навчання. Вона надає теоретичний матеріал, забезпечує тренувальну навчальну та інформаційно-пошукову діяльність. ЕНМК може бути розміщений на сайті в мережі Internet (такі можливості цілком забезпечує створене в КНУТД модульне середовище, завдяки якому будь-який студент отримує можливість завантажити ЕНМК на свій комп'ютер і працювати з ним) і записаний на інших носіях інформації (CD ROM, CD RW, USB etc). ЕНМК

має масу позитивних рис та моментів: його можна легко перевидавати, тобто редагувати й коригувати в міру необхідності; його формат дозволяє представляти явища і процеси в динаміці (використовувати елементи мультиплікації), використовувати не лише графічні, але й відео- та фотовставки. Крім того, електронний навчально-методичний комплекс є особистісно-орієнтованим - кожен студент в ході навчання самостійно обирає індивідуальну траєкторію навчання. Електронне портфоліо викладача покликане організувати продуктивну взаємодію викладача і студентів у процесі навчання. Це чудовий засіб формування моделі індивідуального педагогічного досвіду, оскільки дозволяє кожному викладачеві виробляти свою індивідуальну стратегію навчання, свою педагогічну систему.

Електронне портфоліо включає матеріали для проведення занять (презентації, опорні конспекти та ін.); матеріали для організації самостійної роботи учнів (опису практичних робіт, картки-завдання, роздаткові матеріали, теми наукових виступів тощо); матеріали для моніторингу результатів навчання (тести, контрольні практичні завдання, засоби рейтингової оцінки знань); статті для журналів, доповіді на навчально-методичних конференціях; матеріали, що представляють досвід колег.

В процесі навчання студент використовує матеріали з портфоліо викладача, а викладач використовує кращі роботи студентів. В результаті створюється єдина освітнє середовище, яка забезпечує ефективну взаємодію викладачів і студентів. Використання мультимедійних технологій в процесі навчання дозволяє представити навчальний матеріал не тільки в традиційному, але і в більш доступному для сприйняття студентами візуально вербальному вигляді.

Маючи доступ до Інтернету під час аудиторного заняття, студент може тут же знайти підручник, рекомендований викладачем, і при необхідності уточнити інформацію; в режимі on-line пройти тест на особистісні особливості. Підготовка творчих завдань у вигляді комп'ютерних презентацій (наприклад, доповідей на студентські конференції) розвиває творчу уяву студентів, формуючи образне мислення. Представлений відеоряд містить не тільки аналітичну інформацію (у вигляді графіків, схем, визначень), а й малюнки, фотографії, що ілюструють основні положення доповіді. Використання інтерактивної дошки дозволяє викладачеві за допомогою комп'ютера і проектора в режимі on-line відтворювати тексти, зображення та формули, будувати графіки, малювати таблиці, не використовуючи традиційну дошку і крейду, а також в повній мірі задіяти Інтернет в процесі заняття. Однак не варто обмежувати розуміння інтерактивних методів навчання використанням інформаційно-комп'ютерних технологій. Цілком припустимо і більш широке тлумачення інтерактивного навчання як здатності взаємодіяти або перебувати в режимі діалогу не тільки з

комп'ютером, але і з людиною. Навчальний процес, що спирається на використання інтерактивних методів навчання (командно-групова робота, проектна технологія, аналіз конкретних ситуацій, проблемне навчання, рольові та ділові ігри), організовується з урахуванням включеності в процес пізнання всіх студентів групи. Спільна діяльність означає, що кожен вносить свій особливий індивідуальний внесок, в ході роботи йде обмін знаннями, ідеями, способами діяльності. Організуються індивідуальна, парна і групова робота, використовується проектна робота, рольові ігри, здійснюється робота з документами та різними джерелами інформації. Інтерактивні методи засновані на принципах взаємодії, активності студентів, спираються на груповий досвід, з обов'язковістю зворотного зв'язку. Створюється середовище освітнього спілкування, яке характеризується відкритістю, взаємодією учасників, рівністю їх аргументів, накопиченням спільного знання, можливістю взаємної оцінки і контролю.

Здійснюючи класифікацію освітніх технологій, сучасні вчені виділяють такі їх види як традиційні та інноваційні. Загальною ознакою інноваційності технології є час її застосування (5-10 років). На сьогодні інновації в освітньому процесі пов'язані з розробкою педагогічних засобів, орієнтованих на формування компетенцій як цільових підстав сучасної освіти. При цьому важливо, що при технологічному підході застосування цих педагогічних засобів (освітніх технологій) має забезпечити формування певних компетенцій в тій чи іншій мірі у всіх студентів. У зв'язку з цим інноваційними технологіями можна вважати ті, які пов'язані з реалізацією компетентнісного підходу до освіти. Отже, якщо традиційна освітня технологія (наприклад, здійснювана у формі навчальної лекції або семінару, що проводяться за певною методикою) має не абстрактну мету, а орієнтована на формування будь-якого елемента компетентності (знання, вміння або навички), вона може розглядатися як інноваційна, оскільки вирішує завдання сучасного етапу освіти.

Перехід від традиційних освітніх технологій до інноваційних в університетській технічній освіті передбачає, перш за все, пошук методик і форм навчання, що сприяють посиленню творчого аспекту освітнього процесу, що забезпечують можливість самостійного пошуку знань. Мета викладання філософії, політології та інших гуманітарних дисциплін в технічному вузі - сформувані загальнокультурні (а за деякими напрямками підготовки - і професійні) компетенції, зміст яких становить не тільки знання понятійного апарату і особливостей філософського розуміння світу, але, перш за все, здатність до творчого мислення, до системного аналізу нестандартних ситуацій, а також до вміння використовувати отримані знання для обґрунтування обраних стратегій поведінки.

Отже, нові освітні технології, що застосовуються у викладанні соціально-гуманітарних наук, повинні забезпечувати організацію творчого засвоєння філософського знання, вільного пошуку істини, критичного

самоствердження в ході філософської або професійної дискусії. Сьогодні перед викладачами гостро позначається дилема: чи навчати студентів теоретичних положень як цінностей самих по собі, вважаючи, що при необхідності вони будуть використані за призначенням, або розглядати ці положення як робочий засіб для розвитку самостійного творчого мислення, як основу для пояснення нововиникаючих проблем та прийняття ефективних рішень. На нашу думку, другий шлях точніше відповідає запитам теперішнього часу і видається більш продуктивним.

Ключові поняття: технічний ЗВО, соціально-гуманітарні науки, електронний навчально-методичний комплекс, електронне портфоліо, мультимедійні технології, освітні технології

УДК 378.026.016:004

Гребеннікова Н.В.
ст. викладач кафедри філософії,
політології та українознавства
Київський національний університет
технологій та дизайну

САМОСТІЙНА РОБОТА СТУДЕНТА В СИСТЕМІ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

Самостійна робота студента є невід'ємною складовою освітнього процесу і основним засобом засвоєння студентом навчального матеріалу в час, вільний від обов'язкових навчальних занять. Рівень самостійності та індивідуалізації навчально-творчої діяльності студентів є основною факторною ознакою, яка активно впливає на такі критерії якості підготовки спеціалістів, як: сформованість творчого досвіду, міцність знань, продуктивність навчання, системність мислення, науковий рівень одержаних знань, рівень професійної адаптації.

Мета самостійної роботи студента – навчити здобувачів вищої освіти свідомо і самостійно працювати з навчальним матеріалом, науковою інформацією, закласти основи самоорганізації та самовиховання, прищепити навички для подальшого постійного підвищення своєї кваліфікації.

Основними завданнями організації самостійної роботи студента є:

- забезпечити системність знань та засобів навчання;
- виробити навички ефективної самостійної професійної (науково-теоретичної і практичної) діяльності;
- володіння засобами обробки інформації;
- створити психолого-соціальні умови розвитку інтелектуальної ініціативи і мислення на заняттях;